

А.Д. Нұрланбекова ¹, А.А. Махметова ¹

¹Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университетінің

ЗИЯТЫ ЗАҚЫМДАЛҒАН ОҚУШЫЛАРДЫҢ ТҰЛҒАСЫН ДАМЫТУДА ҰЛТТЫҚ САЛТ-ДӘСТҮРЛЕРДІҢ РӨЛІ

Аңдатпа

Бұл мақалада зияты зақымдалған оқушылардың тұлғасының даму ерекшеліктері қарастырылады. Тұлғаның дамуының теориялық және практикалық аспектілері берілген. Зияты зақымдалған оқушылардың тұлғасын дамытудағы ұлттық дәстүрлердің маңыздылығы туралы сұрақтар ашылады. Зияты зақымдалған балалардың өзіндік сана сезімі дамытуға ықпал ететін дәстүрлер мен әдет-ғұрыптардың маңыздылығы атап өтілді. Зияты зақымдалған оқушылар тұлғасының дамуында ұлттық салт-дәстүрлердің тәрбиелік ерекшеліктері көрініс тапқан. Сонымен қатар, салт-дәстүрлердің маңыздылығы балалардың өзін-өзі тануын дамытуға ықпал етеді.

Түйін сөздер: тұлға, өзіндік сана-сезім, өзін-өзі бағалау, тәрбие, салт-дәстүр, әдет, ғұрып, тұлғалық қасиет, өзін-өзі анықтау, эмоция.

А.Д. Нурланбекова ¹, А.А.Махметова ¹

¹ Казахский национальный педагогический университет им.Абая

РОЛЬ НАЦИОНАЛЬНЫХ ТРАДИЦИЙ И ОБЫЧАЕВ В РАЗВИТИИ ЛИЧНОСТИ УЧАЩИХСЯ С НАРУШЕНИЯМИ ИНТЕЛЛЕКТА

Аннотация

В данной статье рассматриваются особенности развития личности учащихся с нарушениями интеллекта. Даны теоретические и практические аспекты развития личности. Раскрываются вопросы о значимости национальных традиций в развитии личности учащихся с нарушениями интеллекта. Отмечается важность традиций и обычаев, которые способствует развитию самосознания детей с нарушениями интеллекта.

В развитии личности учащихся с нарушениями интеллекта отражены воспитательные особенности национальных традиций и обычаев. Вместе с тем, важность традиций и обычаев способствует развитию самосознания детей.

Ключевые слова: личность, самосознание, самооценка, воспитание, традиция, обычаи, личностные качества, самоопределение, эмоция.

А.Д. Nurlanbekova ¹, А.А. Makhmetova ¹

¹Abay Kazakh National Pedagogical University

THE ROLE OF NATIONAL TRADITIONS AND CUSTOMS IN THE DEVELOPMENT OF THE PERSONALITY OF STUDENTS WITH INTELLECTUAL DISABILITIES

Abstract

This article examines the features of the personality development of pupils with intellectual disabilities. Theoretical and practical aspects of personality development are given. The questions about the importance of national traditions in the personality development of the

scholars with intellectual disabilities are revealed. The importance of traditions and customs that contribute to children with intellectual disabilities self-awareness development is noted.

Key words: *personality, self-awareness, self-esteem, upbringing, traditions, customs, customs, personal qualities, self-determination, emotions.*

Кіріспе. Бүгінгі таңда оқушылардың тұлғасын дамытуға байланысты мәселелер маңызды болып табылады. Өйткені балалардың тұлғалық қасиеттерінің дамуы, олардың болашақта өнегелі, парасатты, мәдениетті тұлға болуына өз әсерін тигізуі сөзсіз. Сондықтан да оқушылардың тұлғалық қасиеттерін әр түрлі әдіс, тәсілдерді қолдану арқылы дамыту жолдары ерекше мәнге ие. Бұл өз кезегінде зияты зақымдалған оқушылардың тұлғасын дамытуда ұлттық салт-дәстүрлердің рөлінің маңыздылығына түйінделеді. Салт -дәстүр - бұл жалпы ұлттың, халықтың діні мен наным сенімдеріне, тұрмыс тіршілігіне сүйенген және ғасырлар бойы жинақталып келген әдет-ғұрыптардың жиынтығы болып саналады. Сонымен қатар салт-дәстүрдің маңыздылығы балалардың өзіндік сана-сезімінің дамуы мен тәрбиелік үрдісінде нақты байқалады. Жалпы айтқанда зияты зақымдалған оқушылардың тұлғасын дамытуда ұлттық салт-дәстүрдің тәлімдік және тәрбиелік мәні зор болып табылады. Әрбір оқушының тұлғалық қасиетін дамыту барысында ұлттық салт-дәстүрдің қағидалық бағытына ұстанамыз. Мәселен, ата-ананы сыйлау, үлкендерді құрметтеу, сәлем беру және т.б. тәрбиелік мәнді ұстанымдар баланың тұлғасының дамуына үлкен ықпал береді.

Зерттеу әдістемесі. Тұлғаның үйлесімді дамуы тәрбие мен оқытудың теориясы мен практикасындағы маңызды мәселелердің бірі болып табылады. Жалпы психологиядағы адам деп жеке адаммен болып жатқан әртүрлі психологиялық үдерістерді біріктіретін және оның мінез-құлқына қажетті әрекеттер мен тұрақтылықты қамтамасыз ететін біріктіруші қағида түсініледі.

Тұлға қоршаған ортаның әртүрлі өзара әрекеттесуінің әсерінен қалыптасады. Алайда, бұл тек әлеуметтік қатынастар мен әлеуметтік тәжірибені игеру үдерісі ғана емес, әлеуметтік жағдайлар мен психофизикалық даму тенденцияларының күрделі өзара әрекеттесуінің нәтижесі екенін ескерген жөн.

Тұлғаның дамуы - зияты зақымдалған балаларды тәрбиелеу және оқыту теориясындағы маңызды мәселелердің бірі. Зияткерлік зақымдалған балалардың тұлғасын дамыту, оларға жағымды мінез-құлық белгілерін тәрбиелеу-түзету педагогикасын дамытудың жетекші бағыттарының бірі. Сонымен қатар, салт-дәстүр бағытындағы ұстанымдарды әр түлі іс-шара арқылы жүзеге асыру балалардың тұлғасының оңтайлы дамуына өз ықпалын тигізетіні сөзсіз. Бұл міндетті табысты шешу тәрбиеленушілерді қоғамда одан әрі табысты әлеуметтік бейімделуге дайындауды қамтамасыз етеді. Зияты зақымдалған баланың тұлғасын дамуы қалыпты дамып келе жатқан балалардың дамуы сияқты заңдарға сәйкес жүреді. Бірақ зияты зақымдануына байланысты бұл белгілі бір ортада болады.

Зияты зақымдалған баланың тұлғасының маңызды сипаттамаларының бірі-оның эмоционалды саласының жетілмегендігі. Зияты зақымдалған балаларда эмоционалды салада өрескел бастапқы өзгерістердің болуы мінездің өзіндік психопатологиялық қалыптасуына, оның жаңа жағымсыз қасиеттеріне ықпал етеді, бұл негізгі психикалық ақауды түзетуді күрт қиындатады. Сондықтан зияты зақымдалған баланың эмоциясы мен сезімдерін зерттеу, олардың қалыптасуы мен тәрбиесі өте маңызды. Басқалар сияқты, зияты зақымдалған балалар өмірінің барлық жылдарында дамиды. С. Л. Рубинштейн: "Психика ақыл-ой кемістігінің ең терең дәрежесінде де дамиды. Әр түрлі тұлғалық қасиеттердің жиынтығында адам қызметінің кез-келген көрінісіне әсер ететін эмоциялар маңызды орын алады[1]. Л. С. Выготский зияткерлік және эмоционалды салалардың тығыз байланысы туралы ой білдірген, зияты зақымдалған баланың ақыл-ой мен ықпал арасындағы байланысы қалыптыдан өзгеше деп санайды және бұл оның психикасының

өзіндік ерекшелігін түсіну үшін маңызды. Эмоциялар мен сезімдер тұлғаның дамуында маңызды рөл атқарады деп көрсеткен [2].

Зияты зақымдалған балалардың тұлғасының дамуы қалыпты дамудың дамуымен бірдей заңдарға сәйкес жүреді, бірақ зияткерлік жетілмегендігіне байланысты ол ерекше жағдайларда өтеді. Зияткерлігі зақымдалған баланың тұлғасының дамымауы ақыл-ойдың әлсіздігімен, сезім мен ерік-жігердің жетілмегендігімен байланысты. Осы кемшіліктердің ішінде тәуелсіздіктің жоқтығын, өзін-өзі бағалаудың жоғарылауын, басқаларды бағалаудағы субъективтілікті ерекше атап өткен жөн.

Зерттеу нәтижелері. Арнайы түзету мектебінің оқушысы, әсіресе жас және орта жаста, басқаларға талап қояды, бірақ өзіне емес. Сондықтан, зияткерлігі зақымдалған баланың мінезі мен тұлғасын қалыптастырудың маңызды міндеті-тәуелсіздікке тәрбиелеу, басқаларды дұрыс бағалауды және дұрыс өзін-өзі бағалауды дамыту. Бұл мәселені шешу өзін-өзі танудың қалыптасуына ықпал етеді, онсыз тұлғалық қасиеттерді дамыту, әсіресе ұлттық салт дәстүр арқылы қиындыққа түседі. Арнайы түзету мектебінің оқушысы тұлғасын қалыптастырудың өте маңызды ерекшелігі осыған байланысты, ол оның өзін-өзі тану, өзін-өзі бағалау және тәуелсіздік деңгейіне тәуелділігінен тұрады. Сонымен қатар, тәрбие сабағында зияты зақымдалған балалардың ұлттық салт дәстүр ұғымдарын әр түрлі рөлдік ойындар арқылы тұлғасын дамыту жұмыстарын жүзеге асыру қажет.

Қалыпты жағдайдағы баланың мінез-құлқы, бағыты, эмоционалды реакциясы тек айналадағы ересектердің көзқарасы мен бағалауына ғана емес, сонымен қатар өзін-өзі бағалауға, мінез-құлқы мен эмоционалды реакцияларына да байланысты, ал зияты зақымдалған балалар қоршаған ортағаның тәуелдігіне шартталады деп Б. В. Зейгарник атап өткен [3]. М. С. Певзнер зияты зақымдалған балалардың өзін-өзі бағалауы төмен қалыптасуы олардың мидың алдыңғы бөлігінің дамымауы қатысты дәл белгілеп сипаттаған [4]. Ол жоғары жанама мінез-құлық формалары қалыпты балаларда қоршаған шындықтың әсерін қабылдап қана қоймай, оларды бағалаған кезде пайда болатындығын және соның негізінде тиісті іс-әрекет әдістерін жасайтындығын көрсетеді. Зияты зақымдалған балалар қоршаған ортаны қабылдай алады, бірақ олар қабылданған нәрсені дұрыс бағалау және оны өңдеу қабілеті нашар дамыған. Мұның бәрі олардың мінез-құлқына тікелей сипат береді, ол жағдайды түсінуге және олардың мінез-құлқын бағалауға қабілетсіздікте, тиісті шынайы тәжірибе болмаған кезде көрінеді. Барлық зияты зақымдалған балаларда өзіндік сана-сезімі мен дербестігінің қалыптастыру қиын, ал олардың деңгейі қалыпты оқушыларға қарағанда төмен. Бұл өзін-өзі тәрбиелеу мүмкіндігін айтарлықтай төмендетеді. Зияты зақымдалған мінез-құлқы көптеген жағдайларда жағдаятты сипатқа ие. Алайда, бұл қасиеттердің әлсіз көрінуі және оларды қалыптастырудың қиындығы бір уақытта оларды тәрбиелеудің маңыздылығы мен қажеттілігін баса көрсетеді, өйткені бұл оқушылардың ішкі шартты тәуелсіз мінез-құлық қабілетін дамытпай, біздің қоғамның белсенді және саналы мүшесі ретінде балалардың тұлғасын қалыптастыру мүмкін емес. Арнайы түзету мектебіндегі оқушының тұлғасының дамуы, оның санасы мен өзіндік сана-сезімі, білім мен тәжірибе жинақтаумен бірге оның мінез-құлқы жағдаяттыдан ішкі жағдайға көшу бағытында дамуы керек. Осылайша арнайы түзету мектебінде тәрбие жұмысы жүргізілуі керек. Сондай-ақ, тәрбие жұмысы арқылы балалардың тұлғасын дамытуда үнемі ұлттық салт-дәстүрдің маңыздылығын көрсете отырып, мәселен наурыз мейрамы туралы қойылым жасап, балаларға тәлім тәрбие беруге болады.

Зияты зақымдалған балалардың маңызды белгілерінің бірі-олардың эмоционалды саласының жетілмегендігі. Шынында да, әртүрлі жеке қасиеттердің жиынтығында адам қызметінің кез-келген көрінісіне әсер ететін эмоцияларға өте маңызды орын беріледі. Адамның өмірі мен жұмысын анықтайтын қандай факторлар болмасын, олар эмоционалды қатынастар саласына енген кезде ғана психологиялық тұрғыдан тиімді болады. Бұл өз кезегінде зияты зақымдалған балалардың эмоционалды ерекшеліктерін ескере отырып, ұлттық салт-дәстүрлерін бағыттарын ұғындыру қажет екенін көрсетеді.

Сондай-ақ, әр түрлі тәрбие іс-шараларын жүргізу барысында ұлттық салт-дәстүрдің ерекшелігін әр түрлі тәсілдер арқылы көрсетіп, зияты зақымдалған балалардың тұлғалық қасиеттерін дамыту қажет.

Білім беруді ізгілендіру адамның үйлесімді дамуы мен рухани тәрбиесін қамтамасыз ететін жаңа педагогикалық және психологиялық жағдайларды іздеуді қажет етті. Сонымен қатар, қазіргі заманғы тәрбиенің басым бағыттарының бірі болып табылатын және ұлттық құндылықтарда, дәстүрлерде, әдет-ғұрыптарда, рәсімдерде көрініс табатын және халықтың ұлттық ерекшелігінің қалыптасуына тікелей әсер ететін ұлттық мәдениет маңызды рөл атқарады. Бұл өз кезегінде зияты зақымдалған балалардың тұлғасын дамыту барысында ұлттық салт-дәстүрдің маңызды болып табылатынын көрсетеді.

Қорытынды. Адам дайын ұлттық сипатта туылмайды, бірақ белгілі бір ұлттық және әлеуметтік ортада, атап айтқанда отбасында тәрбиелеу барысында ғана белгілі бір этникалық қауымдастықтың өкілі болады. Отбасы - бұл әлеуметтік тәрбие жүйесі, онда ұрпақтар сабақтастығы, балаларды әлеуметтендіру жүзеге асырылады, оған отбасылық құндылықтар мен мінез-құлық ерекшеліктері кіреді. Белгілі психолог Л. С. Выготский отбасы дамудың әлеуметтік жағдайының маңызды элементі деп жазды. Демек, зияты зақымдалған балалардың тұлғалық қасиеттерін дамыту барысында отбасы тәрбиесі аса маңызды болатын ескерген жөн. Сонымен зияты зақымдалған оқушылардың тұлғасын дамытуда ұлттық салт-дәстүрлердің рөлі ерекше болып табылады. Арнайы түзету мектебінде кешенді түрде тәрбие сағаттары бойынша жүргізілетін іс-шараларда ұлттық салт-дәстүрлердің маңызыдылығын әр түрлі тәсілдермен ұштасып жүргізіледі. Мәселен, әр сыныптың ерекшеліктерін есере отырып, ұлттық салт-дәстүрлер бойынша бейне таспамен деректер беріледі, ұлттық салт-дәстүр ойындары жүргізіледі, салт-дәстүр тақырыбында өлең оқу және т.б. алуан түрлі әдіс тәсілдер қолданылады. Бұл өз кезегінде зияты зақымдалған оқушылардың тұлғалық қасиеттерінің дамуына өз ықпалын тигізіп, ұлттық салт-дәстүрдің маңызды рөлін көрсетеді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Rýbinshtein S.L. *Osnovy obei psihologii*. — M., 1989
 2. Vygotski S.L. *Psihologua razvitua kak fenomen kýtýry*. — M., 1996.
 3. Namazbaeva J.I. *Razvitie lichnosti ýchahsia vspomogatelnoi shkoly: Dis. dokt. psihol. naýk* — M., 1986.
 4. Namazbaeva J.I. *Psihologua*. Almaty, 2005.
 5. Sarsenbaeva L.O. *Psihologua napravlennosti lichnosti. KazNPÝ imeni Abaia*. — Almaty, 2007. — 96 b.
- Ámirova B.A. Mádeniet ulttyq sana-sezimdi qalyptastyrydaǵy áleymettený faktory retinde // Vestnik KazNÝ. Serua psihologii i sotsiologii*. — Almaty, 2001.